

Situační pojetí výchovy

Zkušenostní učení, informální učení, autoedukace, celoživotní učení, reflektivní praxe, učení prostřednictvím příběhů, sociální a emocionální učení, sebehodnocení atd.

Situační pojetí

- východiskem je analýza výchovné (životní) situace a prožitků a zkušeností, které z ní vyplývají
- **Situace** – konkrétně vymezená shoda vnějších okolností (časově limitovaná), během níž je jedinec součástí působení vlivů, na které určitým způsobem reaguje.
- Žádná situace není zcela izolovaná, je součástí řetězce situací
- Člověk má sklon opakovat chování – má pro různé situace naučeny různé vzorce chování
- K pocitu sociální jistoty přispívá:
 - když člověk ví, jak má reagovat v situaci
 - když má pocit sociální opory (uznání)

Druhy situací:

- z hlediska vyváženosti:
 - standardní
 - problémové
- z hlediska ovlivňování:
 - neřízené
 - řízené
- z hlediska životní orientace rolí:
 - standardně významné (vstup do školy, do zaměstnání, manželství, narození dítěte, vážné onemocnění, smrt apod.)
 - osobně významné (setkání s osobností, filmem/seriálem, knihou, jevem atd.)

Rozpor mezi vnější sociální významností situace a tím, že jedinec nespojuje s touto situací své jáství (nenalézá v ní osobní smysl), je jednou ze základních příčin neúčinnosti výchovy nebo její nedostatečné efektivity.

Co je rozhodující pro to, aby byl člověk danou situací „osloven“?

- Právě skutečnost, že je jedinec „vtažen“ do situace, tvoří předpoklad učení a vnitřní změny.
- Vnější problémová situace se stává vnitřním problémem.

referenční rámec ega (individuální „naladění na frekvenci situačního dění“)

- přijímáme (osvojujeme) si hodnoty, standardy, normy, vztahy..., které jsou žádoucí pro naše sebepojetí

stav ego-angažovanosti (zaujetí)

- vzniká tehdy, když se situace nebo stimul dostává do referenčního rámce
- Určitá situace nás může doslova „nasměřovat“ k tomu, že si upevní svůj motivační systém a přetváří jej v systém činností.

Závěry:

- buďte nešťastní, když narazíte na lhostejnost, nezájem a nudu
- ved'te žáky k tomu, aby se „otevřeli“ (třeba i nesouhlasem)
- snažte se změnit jejich osobní zkušenost
- zkuste je přesvědčit, že vám na nich (na každém z nich) záleží
- poskytněte jim občas příležitost svobodné volby
- pokud je to možné, preferujte nepřímé pedagogické (výchovné) působení před přímým
- čím méně cítí, že jsou vychováváni, tím lépe pro jejich výchovu

Aplikace situačního pojetí výchovy

učení prostřednictvím příběhů, sociální a emocionální učení,
identifikace s postavou a sebereflexe, sebehodnocení

*→ Úkol: Zamyslet se nad příběhem/postavou
knihy/filmu/seriálu apod. s nimiž jsme se kdy dokázali
ztotožnit a v průběhu dalšího výkladu samostatně aplikovat*

Zkušenostní učení

- Nové oblasti zkušenostního učení (experiential learning) patří v současné (zahraniční) pedagogice k poměrně rozvíjeným oblastem, které ve svém počátku vycházejí ze základů Deweye, Piageta a Lewina (oproti tomu se tuzemská pedagogika zaměřuje především na tradiční (Kolbovu, 1984) zážitkovou pedagogiku v přírodním prostředí).

Zásady zkušenostního učení prostřednictvím příběhů

- Příběhy fungují jako místo, kde si lidé mohou „hrát“ s postavami a situacemi tak, že vytvoří a otevřou nové možnosti pro ně samotné.
- Ve zkušenostním učení platí, že naše učení je řízeno souladem mezi našimi zkušenostmi a zkušenostmi druhých.
- Pozor na přílišné spoléhání na jednoznačná poselství ve formě alegorií → vedou k nejslabší formě učení.
- Zkušenostní učení má především pomoci překonat běžné způsoby myšlení o problému a vytvořit prostor pro nové perspektivy.

- Výhodu užívání příběhů jiných pro zkušenostní učení je skutečnost, že při naslouchání příběhu někoho jiného nejsme tolik zaujati vlastním pohledem, jako když nahlížíme pouze na vlastní problém nebo na sebe sama. → Rozdíly mezi postavou a námi se stávají příležitostmi pro nový vhled.
- Učení se z příběhů fikčních postav předpokládá aktivní „naslouchání“, tj. „čtení“ příběhu, zaujetí postavou a příběhem. → Jen tak je možné vstoupit do situace někoho jiného.
- Zkušenost se stává pedagogicky významnou v okamžiku:
 - kdy dochází k identifikaci jedinců s postavou,
 - kdy na základě refelexe postavy i sebereflexe nabývají nových sociálních a emocionálních zkušeností.
- Navození situace, při níž dochází k učení, napomáhá
 - silné emotivní zaujetí příběhem;
 - skutečnost, že diváci příběh shledávají reálným;
 - nalézají obdobnost s konkrétní situací v životě sebe sama nebo ze svého okolí.

V případě takového kritického nadhledu, který znemožňuje diváckou identifikaci se situací fikčních postav, ani zkušenostní učení nenastává.

Sociální a emocionální učení

V oblasti **emoční inteligence** je stěžejní

- porozumění svým vlastním emocím a jejich zvládnání,
- porozumění emocím druhých a správná odpověď na ně,
- prostřednictvím identifikace s fikčními postavami se ideálně rozvíjí obě součásti.

Změny v kompetencích, které jsou součástí emoční inteligence nemusejí nastat právě snadno.

- Hluboká komparace fikční postavy a její situace se sebou samým vystupuje jako klíčová součást sociálního a emocionálního učení.
- Zážitky získané prostřednictvím této formy zkušenostního učení se stávají novou součástí neustále se formující osobnosti jedince.
- Konečnou fází (může následovat s delším časovým odstupem a pod vlivem dalších reflexí) je aplikace, kdy se zkušenosti získané v průběhu identifikované recepce, sebereflexe a případných následných diskusí, snažíme využít při řešení vlastních problémů v běžném životě.

Zkušenostní učení prostřednictvím fikčních postav obvykle probíhá na základě identifikace s postavou a její **situací, která je jedinci od počátku něčím blízka**.

- Sledovaní jedinci potom k procesu identifikace přistupují otevřeně, s „pocitem bezpečí“.
- Situaci usnadňuje skutečnost, že se při identifikaci s postavou jedná o takové aspekty (vlastnosti postav, situace, problémy, vztahy apod.), které je jedinec schopen posoudit na základě vlastních zkušeností a tudíž se s nimi bez obav ztotožňuje.
- Obezřetně je naopak uvažováno o situacích, které jsou jeho dosavadním zkušenostem a jeho osobnosti vzdálené.

Identifikace

- Postavy, s nimiž jedinci mají něco společného (bez ohledu na to, zda jsou se ztotožňovanými vlastnostmi spokojeni);
- Postavy, jakými by chtěli být (obvykle více imponující vlastnosti).
- Tyto dva aspekty se obvykle prolínají.
- Je třeba je **nezaměňovat za oblíbené (=obdivované) postavy** a situace, které jedince fascinují, ale nepodobají se mu, ani se jim podobat nechce. Můžeme např. obdivovat brilantně zahaně zloduchy na velkém plátně, ale ke ztotožnění s nimi – pravidelně poraženými – nedochází.

Identifikace jako součást reflexe

- Ztotožnění s postavou a její situací je součástí procesu sebereflexe.
- Vychází ze srovnání postavy se sebou samým a z dřívějšího zážitku obdobných zkušeností, které mohou být přeneseny do nejrůznějších kontextů.
- V identifikačním procesu zcela přirozeně a přitom často do velké hloubky analyzujeme svoji vlastní situaci a hodnotíme své vlastnosti a svá rozhodnutí ve světle vlastností a rozhodnutí fikčních postav v obdobných situacích.
- Reflexe jednání a/nebo situace konkrétní fikční postavy se rozšiřuje o průběžné srovnání se sebou samým, tj. reflexe postavy přechází v sebereflexi.

Sebehodnocení

Primárním úkolem zkušenostního učení v oblasti emoční inteligence je **dát jedinci příležitost a čas přemýšlet o sobě samém.**

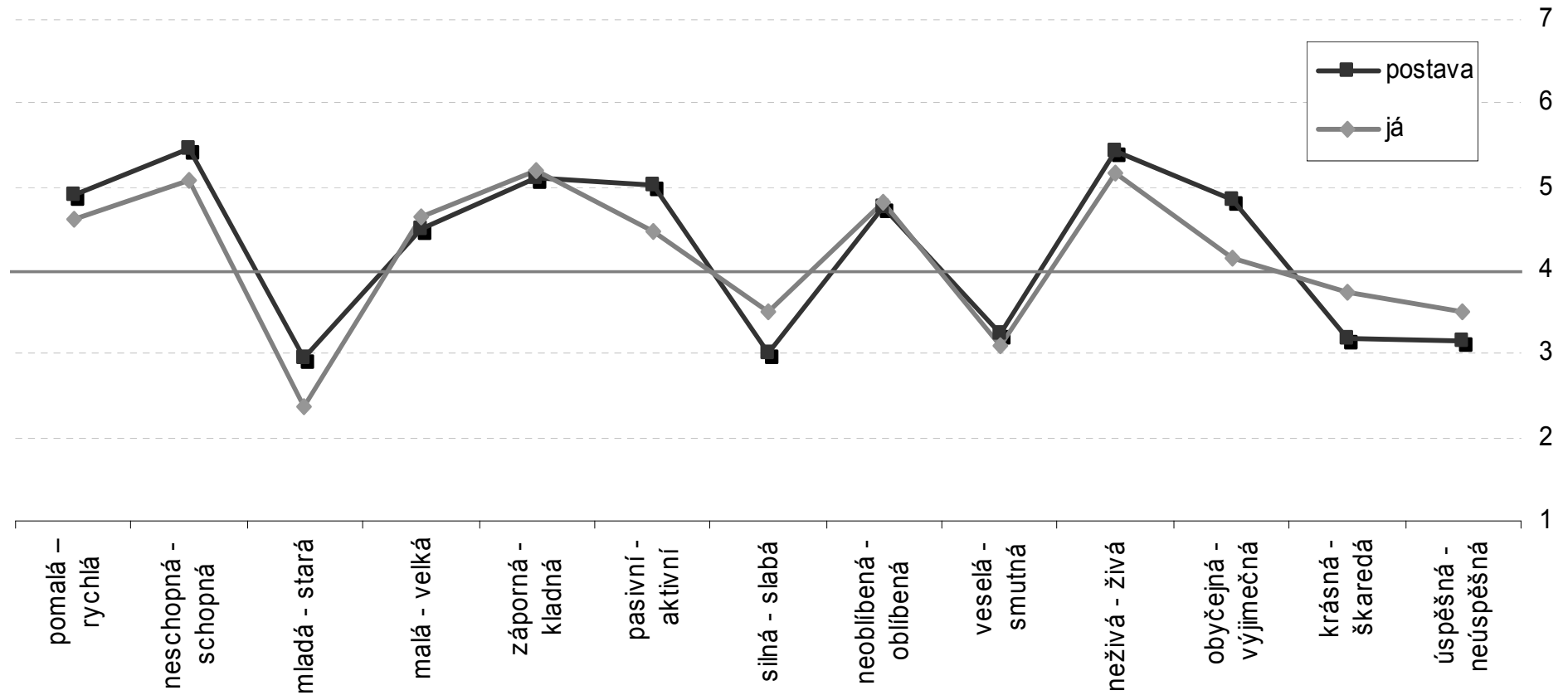
Toto uvažování o sobě samém je nedělitelnou součástí procesu identifikace, kdy jedinec srovnává vlastnosti a chování postavy se sebou samým.

Součástí, ale také jedním z výsledků procesu identifikace s postavou je sebehodnocení, které **je výsledkem srovnání sebe sama se ztotožňovanou postavou**, resp. toho, zda jednání postavy shledáváme jako v jistém ohledu „lepší“ či „horší“, než své vlastní.

Ztotožňujeme s postavami, jejichž vlastnosti hodnotíme ve vztahu k svým vlastnostem jako víceméně stejné, případně jako mírně „lepší“.

→ Sebeúcta a sebepojetí jsou pozitivně ovlivňovány reflexí a identifikací s fikční postavou.

Sebehodnocení: já versus postava

Disciplíny, které ze situačního pojetí výchovy vycházejí: např. bibliopedagogika, cinemapedagogika

Mezi biblio- a cinematerapeutické cíle patří:

- poskytnout informace o problému,
- vhled do problému,
- stimulovat diskusi o problému,
- diskutovat nové hodnoty a názory,
- budovat povědomí, že i ostatní se zaobírají podobnými problémy,
- nabídnout možnosti řešení problému,
- rozvíjet sociální a emocionální inteligenci prostřednictvím poznávání individuálních a kulturních odlišností,
- jedinci pomáhá již poznání, že také jiní se ocitají ve stejné situaci, trpí stejným problémem nebo poruchou.

Výhody

- možností jedince pracovat na problému aktivně a samostatně

Rizika

- nutnost interiorizace situace, známá ze situačního pojetí výchovy.
- Recipientem sledovaný příběh totiž nemůže nadále zůstat vnější situací, která se „děje před ním“,
- pro úspěšnost procesu je třeba, aby byl příběh postavy vyhodnocen jako osobně významný a jedinec byl tzv. vtažen do příběhu.
- Vnější situace se musí stát vnitřní problémovou situací.

Literatura k tématu:

PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium, 1995.

LANGOVÁ, M. et al. *Učitel v pedagogických situacích*. Praha: UK, 1992.

SILBERMAN, Mel. (ed.) *The Handbook of Experiential Learning*. San Francisco: Pfeiffer, 2007. ISBN 978-0-7879-8258-4.